

ABDUȚIA ȘI SPECIFICUL CATEGORIILOR FILOSOFICE

Viorel Guliciuc

Întrucât se constituie și funcționează pe baza limbajului natural, filosofia nu de alte sau de noi cuvinte are nevoie, ci de alte, (noi) gânduri, idei. Din perspectivă abductivă, aceasta înseamnă, până la urmă, că originalitatea filosofiei este direct dependentă de capacitatea de a impune noi trame sau, mai adesea, de a propune noi interpretări ale tramelor vechi.

Pe de altă parte, *în limbajul filosofiei, elementele aparținând vocabularului strict filosofic, se amestecă și interacționează cu cele ale vocabularului comun, ceea ce s-a și încercat a se scoate deja în evidență atunci când s-a atras atenția asupra fenomenului de expansiune designativă pe care îl suportă lexemele "specific" filosofice, la contactul și sub presiunea acelor aparținând limbajului obișnuit. Ceea ce e deosebit de important de reținut, însă, este că încercarea de analiză a limbajului și mai ales a terminologiei filosofice, din perspectivă semiotico-lingvistico-structurală poate fi propusă și din perspectivă abductivă.*

"Dacă specificul semioticii este de a se ocupa de structurarea figurilor cunoașterii (lingvistice, narrative, estetice, argumentative, etc.) orice text filosofic, în

calitate de interpretare a lumii ca totalitate, este deja o activitate esențialmente semiotică, iar tratamentul pe care-l postulează va fi, în mod necesar, de aceeași natură, în același timp semiotic și filosofic. Căci semiotica și filosofia au în comun faptul că nu suportă niveluri «meta» sau «secunde»ⁱ.

Cu excepția refuzului de a admite nivelele "meta", pentru demersurile semiotic sau filosofic, se poate spune că autorul danez surprinde corect legătura dintre semiotică și filosofie, ca arte interpretative sau, mai bine, ca *activități* interpretative.

"Pentru a departaja diferitele areale de cunoștințe, ca și pentru a situa aplicabilitatea semioticii, ilustrarea care urmează se va angaja pe un drum devenit familiar în filosofia analitică. În ciuda aparențelor lor, aceste considerații nu se aplică studiului diferitelor tipuri de «limbaj», ci la acela al diferitelor tipuri de «noțiuni»: vizatul lor nu va fi deci lingvistic, ci cognitiv, scrie Almeida"[1:42]

În efortul său teoretico-metodologic, autorul citat apelează la trei liste lexicale, pe care, mai apoi, le analizează:

- "1) «joc», «desert», «bun», «cer», «roșu», «a dori»;*
- 2) «neutron», «hexaedru», «erezie», «dieză», «metonimie», «deflație»;*
- 3) «deci», «semnifică», «obiect», «adevărat», «teorie», «identific»ⁱⁱ.*

ABDUȚIA ȘI SPECIFICUL CATEGORIILOR FILOSOFICE

Trecând la analiza acestora, el vizează stabilirea tramelor pe care, în funcție de natura lor, le putem prevedea în organizarea unui discurs.

Astfel, *"termenii primei liste au drept caracteristică de a putea fi folosiți înainte de a fi definiți. Regulile uzajului lor se induc din aplicațiile lor concrete, și este posibil de a-ți petrece întreaga viață utilizându-le corect, fără a ajunge să găsești o regulă... Dar este important să nu te înșeli asupra punctului de vedere: aceasta nu se datorează faptului că acești termeni sunt polisemici (semnificația cuvântului «joc» e, până la urmă, destul de univocă). Noțiunea pe care o comportă este de natură complexă. Dacă folosim și numim fără dificultate asemenea noțiuni, dar ajungem, atât de greu, să le definim, aceasta se întâmplă deoarece învățarea lor se face prin aproximații prototipice, implicând valori «prin definiție» sau urmând «aere de familie». De exemplu se știe că joc e ceva comun între șah, bridge, fotbal, etc..."ⁱⁱⁱ.*

Așa cum oricine poate constata, discursul filosofic nu este străin de utilizarea unor asemenea noțiuni care, în sensul deplin al cuvântului, au atât designație, cât și denotație. Acest fapt este menit să influențeze nu numai coordonarea semnificațiilor tuturor tipurilor de noțiuni utilizate în cadrul unui discurs filosofic, ci și cooperarea interpretativă a diferitelor instanțe ale acestuia.

"În schimb, termenii celei de-a doua liste au nevoie de a fi definiți, înainte de utilizare și nu pot fi înțeleși decât prin raportare la o teorie care îi forjează sau îi definește în mod axiomatic, adică a priori" [1: 43].

Se pune problema diferențelor dintre noțiunile aparținând primelor două liste. În această privință, "se poate spune că, cunoașterea postulatată de prima listă este de tip «pragmatic» (a nu se confunda cu «empiric»), în timp ce, pentru cea de-a doua, ea va fi «teoretică». Nu toate noțiunile teoretice sunt în mod necesar «științifice» (muzica posedă o teorie fără a fi, prin această, o știință), ci, în principiu, nu există știință fără acest al doilea tip de noțiuni. O știință se naște dintr-un gest care decupează realitatea în unități teoretice numite obiecte. Acestea se determină prin relație, în interiorul unui sistem închis și dispun de o listă limitată de trăsături pertinente care le conferă o definiție univocă. Această definiție va echivala deci locului pe care-l ocupă aceste unități în distribuția sistemului. Avantajul logic al unei asemenea opțiuni este de a putea privilegia inferențele deductive, care sunt singurele ce permit prevederea unui anumit grad plauzibil de certitudine" [1: 43].

Discuția despre specificitatea celui de-al doilea tip de noțiuni se transformă, astfel, într-o discuție privind statutul semioticii înseși.

"Perplexitatea semioticii constă în aceea că ea își dă ca sarcină de a descrie tot ceea ce poate servi pentru a semnifica – în particular figurile cunoașterii noastre pragmatice: povestiri, conversații, opere de artă, care sunt tot atât de complexe ca și capacitatea noastră de a trăi asemenea situații – și că, în același timp, ea aspiră la a se defini ca știință, adică de a se baza pe sisteme închise, pe postulate și liste de trăsături pertinente. Riscul este acela că, devenind un sistem teoretic (ceea ce

ABDUCȚIA ȘI SPECIFICUL CATEGORIILOR FILOSOFICE

este justificat) semiotica consideră ca fiind la fel de teoretică experiența umană și atribuie semnificațiilor pragmatice definiții deductive. Idealul semioticii numite «structurale» este, în mod precis, de a putea sesiza orice semnificație, pornind de la un efect de diferență în interiorul unui sistem, adică prin abstragerea de trăsături pertinente; într-o anumită măsură, «de a deduce» sensul în forme riguroase. Or, atunci când această rigoare se aplică la enunțuri de tip teoretic, rezultatul este într-un grad foarte înalt, satisfăcător. În cazul enunțurilor de tip pragmatic, în schimb, rigoarea devine reducere sterilizantă; aici ea lasă să treacă printre ochiurile pertinentei exact ceea ce ar dori să rețină. Trebuie deci să fie lărgită noțiunea de știință, pentru a-i permite acesteia să trateze, cu prețul unei pierderi în exactitate, natura calitativă a faptelor de semnificație. Metoda potrivită nu poate fi, atunci, decât abductivă" [1:43-44].

Cel mai interesant pentru o tentativă de explorare semiotică abductivă a specificului discursului filosofic, în calitate de obiect semiotic distinct, multinivellar, multidimensional și multiorizontal, rămâne, însă, fără, îndoială, cel de-al treilea tip de noțiuni. Ele, scrie semioticianul danez prezentat, sunt noțiuni "care intervin atât în enunțurile pragmatice, cât și în enunțuri teoretice, fără a putea, totuși, aparține vreuneia dintre cele două clase. Expresii cum sunt cele prezente în a treia listă există în orice știință, fără ca să-i revină nici uneia sarcina de a le defini. Limbajul ordinar le utilizează în mod egal și cu aceleași accepțiuni ca și limbajul teoretic, dar învățarea lor nu procedează prin prototipuri pragmatice. S-ar putea spune că acești termeni sunt «transcendenți» dacă

nu se înțelege prin aceasta faptul că ei «călătoresc». într-o anumită măsură, ei constituie rețeaua de bază ce ne permite, pur și simplu, să vorbim despre alte lucruri, atât în mod pragmatic, cât și în mod teoretic. Ele configurează ceva de genul regulilor de joc ale oricărui limbaj posibil. Tot datorită lor, noțiunile se configurează în arhitecturi de gândire"[1:44]

Să observăm, mai întâi, similaritatea concluziilor unor cercetări de filosofie privind cuvintele întemeietoare de lume și sens – cum sunt, de pildă, cele ale lui Constantin Noica^{iv} – și a celor de semiotică abductivă – cazul de față.

Pe de altă parte, să constatăm că termenii din cea de-a treia listă nu au decât denotație și că, de aceea, dificultatea reprezentării lor e maximă. În al treilea rând să observăm frecvența sporită cu care aceste noțiuni pot fi întâlnite în discursul metafizic și respectiv în cel filosofic, în raport cu toate celelalte tipuri de discurs discriminate de Morris^v.

În aceste condiții, este firesc să considerăm, împreună cu semioticianul danez prezentat, că: "*a defini noțiunile de tipul 3) este o sarcină filosofică. A spune că filosofia nu posedă nici fapte, nici obiecte proprii, înseamnă a spune că nu există nici o condiție, specific filosofică, care ar putea fi extrasă, pe baza unei liste de trăsături pertinente. Altfel spus, filosofia nu este o altă formă teoretică de a decupa realitatea în fapte sau în obiecte specific filosofice. Ea definește, mai degrabă, «ceea ce este» un fapt sau un obiect. Dacă științele «joacă» în interiorul limitelor pe care și le fixează, se*

ABDUCȚIA ȘI SPECIFICUL CATEGORIILOR FILOSOFICE

poate spune, împrumutând formula lui J. Carse, că filosofia «joacă» «cu» limitele înseși. Pentru acest joc, cu necesitate infinit, filosofia dispune, la plecare, doar de uzajul comun ordinar (pragmatic sau teoretic) al limbajului. Paradoxul său consistă în a avea de definit, cu limbajul, cadrul conceptual care explică înseși condițiile oricărui limbaj. Rezultatul e că fundamentele devin, astfel, fenomene, iar filosofia se diluează în semiotică... "[1: 44-45].

Or, în filosofie, uzajul comun al limbajului este mereu dublat, în special atunci când este vorba de noțiuni aparținând celei de-a treia liste, de ceea ce a fost numit aici "proces de expansiune designativă". *"Intervine atunci o a doua operație care salvează originalitatea filosofiei: metaforizarea noțiunilor de bază. În general, această metaforizare ia forma unui mecanism retoric numit «catahreză». El consistă în a atribui un nume deja folosit într-un anumit domeniu, unei noțiuni care nu are nume propriu, ca atunci când se atribuie «picioare» mesei, «foi» hârtiei sau «aripi» avionului. Dar, odată descătușat de uzajul său comun, limbajul nu-și pierde, prin aceasta, puternica sa tendință referențială. El va forja, atunci, lumi fictive, în interiorul cărora noțiunile transcendente funcționează ca niște cvasi-obiecte («substanță», «accident», «subiect» etc.) Riscul – denunțat de Kant, Wittgenstein și filosofia analitică – este acela de a uita că asemenea noțiuni procedează la o simplă deplasare de termeni, în vederea explorării unui proces și că, deci, ele nu sunt nici noțiuni onto-pragmatice, nici termeni teoretici ai unui sistem" [1:45].*

Atent la celebra "eroare a referențialității", Traian-Dinorel Stănciulescu consideră că obiectele sau fenomenele naturii nu sunt prin ele însele semne^{vi}.

Așa după cum arată Petru Ioan, cuvintele și conceptele denumesc: "*direct fapte, obiecte, evenimente reale, fizice, concrete*", în timp ce categoriile sunt "*noțiuni primare, originare, fundamentale, născute direct, imediat și nemijlocit din actul fundamental de cunoaștere experimentală*"^{vii}.

Această opinie pare a fi împărtășită și de Emanuel Vasiliu atunci când discută raportul dintre concept și reprezentare^{viii}. Tocmai datorită caracterului de *cvasi-obiecte* al noțiunilor filosofice spunem că discursul filosofic nu este atât unul ficțional, cât unul "meta" sau, mai exact, *cvasi-ficțional*.

Într-adevăr, dacă în literatura ficțională obișnuită și mai ales în aceea SF se construiesc, efectiv, lumi posibile, vii, concrete, fenomenale, *în literatura filosofică procesul de construcție vizează nu atât posibilitatea, cât putința*^{ix}.

Ceea ce se dezvoltă în și prin discursul filosofic nu este atât o lume posibilă propriu-zisă, cât explorarea putinței ei.

ABDUȚIA ȘI SPECIFICUL CATEGORIILOR FILOSOFICE

NOTE:

ⁱ *L'interprétation abductive et les règles du raisonnable. Sémiotique et philosophie*; în: *Documents de Travail et pre-publications*, nr.197-198-199/1990, seria A, Centro Internazionale di Semiotica e di Linguistica, p. 42

ⁱⁱ *Ibidem*

ⁱⁱⁱ *Ibidem*, pp. 42-43.

^{iv} Și este suficient de amintit fie și numai binecunoscuta sa introducere la antologia din gândirea lui Martin Heidegger – datorată lui Thomas Kleininger și Gabriel Liceanu și apărută sub titlul **Originea operei de artă**, (Univers, București, 1982) – intitulată *Meditații introductive asupra lui Heidegger*, în care, filosoful de la Păltiniș scrie: “cuvântul, mai mult decât structurile de vorbire, dacă acestea sunt doar formale, și mai mult decât semnale univoce, perfect definite și sigure ale limbajelor universale visate, spune ceva spiritului și rațiunii, nu doar intelectului, îngăduind mai mult decât informație și înțelegere: subînțelesul, supraînțelesul, înțelesul și înțelegerea adevărată care au loc între subiecte și nu doar între subiect și obiecte, fie ele chiar oameni manevrați ca obiecte” (pp. 10-11).

^v Charles Morris, *Writings on the General Theory of Signs*, Mouton & Publishers, Paris, Hague, 1971, (ed. Th. Sebeock), pp. 203 sqq.

^{vi} *Mituri ale creației. Lecturi semiotice*, Editura "Performantica", Iași, 1995, p. 159.

^{vii} În: *Perspective logice*, Editura Junimea, Iași, 1987, p.322.

viii În *Elemente de filosofia limbajului*, Editura Academiei Române, București, 1995, pp.19-20.

ix A se face diferența, în raport cu "potența" sau "posibilitatea". Referitor la eroarea referențialității, a se vedea și Umberto Eco, *Tratat de semiotică generală*, Editura științifică și Enciclopedică, București, 1982, p.84.